

# Ιδιοτυπίες του Νεοελληνικού Κοινωνικού Σχηματισμού και Δυνατότητες Πρόσληψης των Μαρξιστικών Ιδεών\*

Ρήγος Άλκης\*

*« Όπως η φιλοσοφία βρίσκει τα υλικά της όπλα στο προλεταριάτο, έτσι και το προλεταριάτο βρίσκει τα πνευματικά του όπλα στη φιλοσοφία».*

*Καρλ Μαξ<sup>1</sup>*

Απ' αυτή τη στενή αλληλεπίδραση θεωρίας και πράξης, υλικών συνθηκών και ταξικής συνειδητοποίησης αυτών των συνθηκών, ξεκινά η υπόθεση εργασίας που καταθέτουμε στο Συμπόσιο προς εμπέδωση ή αναίρεση. Υπόθεση εργασίας, που θεωρεί ότι η οργανική σύνδεση Μαρξιστικών ιδεών και νεοελληνικού κοινωνικού σχηματισμού<sup>2</sup>, υφίσταται μόνο και στο βαθμό που υπάρχει ενεργή προλεταριακή συνείδηση, των αντιφάσεων που γεννά στην όλη παραγωγική διαδικασία ο Καπιταλιστικός Τρόπος Παραγωγής (Κ.Τ.Π.)<sup>3</sup>.

Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν υπάρχουν Μαρξιστές διανοούμενοι και επιδράσεις των Μαρξιστικών Ιδεών πριν απ' την αντικειμενική δυνατότητα μιας τέτοιας οργανικής σύνδεσης.

Άλλωστε πάντοτε οι ιδέες προηγούνται της οικονομικο-κοινωνικής συνειδητοποίησης της πραγματικότητας, αλλά μετασχηματίζονται σε υλική δύναμη, μόνο όταν δεθούν οργανικά και για λόγους εσω-οικονομικού και όχι εξω-οικονομικού καταναγκασμού, με την όλη κοινωνική παραγωγή, τις διαδικασίες και δυναμικές συγκρότησης ενός κοινωνικού σχηματισμού.

\* Λέκτορας στο Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Διεθνών Σχέσεων του Παντείου Πανεπιστημίου.

\*\* Εισήγηση στο Συμπόσιο του Τμήματος Φιλοσοφίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Παν/μίου Ιωαννίνων με θέμα: «Η πρόσληψη και ανάπτυξη των ιδεών του KARL MARX στην Ελλάδα». Γιάννενα-Πρέβεζα 4-7/11/88.

Και τέτοιου είδους δυνατότητα γεννιέται στη νεοελληνική πραγματικότητα — κατά την άποψή μας — μόνο μετά τη μικρασιατική καταστροφή και μάλιστα όχι αμέσως, αλλά από τα τέλη της δεκαετίας του 1920<sup>4</sup> «όταν δηλαδή και η εργατική τάξη έχοντας σχετικά διαμορφωθεί και περάσει μια περίοδο αναζητήσεων μέσα στο χώρο της ουτοπίας, μπορούσε πια μετά τη Μικρασιατική περιπέτεια, να αφομοιώσει και κατανοήσει, οργανικά μέσα από την ένταση της ταξικής πάλης την ορθότητα ή όχι της θεωρίας του επιστημονικού σοσιαλισμού, αλλά και όταν ταυτόχρονα, η σκιά της Μεγάλης Οχτωβριανής Επανάστασης, άνοιγε μια ασύλληπτη και χειροπιαστή προοπτική, στα μάτια των εργατών όλου του κόσμου»<sup>5</sup>, ενώ παράλληλα εμφανίζεται η δυναμική κυριαρχία του Κ.Τ.Π. και των συνακόλουθων αντιφάσεων του, στο νεοελληνικό κοινωνικό γίγνεσθαι.

Η μορφή αυτής της κυριαρχίας, η κοινωνική σύνθεση και συνείδηση, των τάξεων, στρωμάτων και κοινωνικών κατηγοριών, που την συνθέτουν, προσδιορίζουν και την ιδιαιτερότητα, την ιδιοτυπία του κοινωνικού μας σχηματισμού, όπως άλλωστε και κάθε ιδιαίτερου κοινωνικού σχηματισμού. Προσδιορίζουν τελικά και τη δυνατότητα ύπαρξης ή όχι αντίστοιχων οργανικών διανοουμένων με την Γκραμσιανή έννοια του όρου<sup>6</sup>.

Η υπόθεση εργασίας που προτάξαμε — ακριβώς επειδή δεν θέλουμε να μείνουμε σ' ένα στείο ιστορικό, ούτε σε μια μηχανιστική αντίληψη του Μαρξισμού, που μεταφέρει άκριτα επεξεργασίες που βασίζονται στις εξελίξεις και κοινωνικές ολοκληρώσεις κυρίως του Κεντρο-Δυτικού Ευρωπαϊκού χώρου, στην πατρίδα μας, αναζητώντας τις εξελικτικές διαδικασίες για το «φτάσιμο» τους — μας επιβάλλει, έστω και σχηματικά την παρακολούθηση του όλου τρόπου συγκρότησης των βασικών τάξεων στρωμάτων και κοινωνικών κατηγοριών του κοινωνικού μας σχηματισμού — με βάση την κλασική θεώρηση του Λένιν<sup>7</sup> όπως αυτή προβάλλει μέσα από τις επεξεργασίες του Πουλαντζά<sup>8</sup> — από τα χρόνια της ύστερης Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, καθώς και των ιδιότυπων μορφών δόμησης και ταξικής συνείδησής τους.

Με μεταπρατικής λειτουργίας και λογικής αστικά στρώματα του παροικιακού κεφαλαίου και των εφοπλιστών, τα οποία αναπτύσσονται χωρίς καμιά κοινωνική σύγκρουση με την ανύπαρκτη άλλωστε ελληνική Φεουδαρχία. Στρώματα που για πρώτη φορά εισέρχονται άμεσα στην «πολιτική σκηνή»<sup>1</sup> του νεοελληνικού κράτους αναλαμβάνοντας τα ηνία του, τη δεκαετία του 1910 — μετά δηλαδή το μικροαστικού χαρακτήρα στρατιωτικό κίνημα του 1909<sup>10</sup> — για να βρεθούν σε μια και μόνη δεκαετία από το ζενίθ των οραμάτων και επιδιώξεων τους, στο ναδίρ της πραγματικότητας που έφερε η μικρασιατική καταστροφή. Η οποία σε συνάρτηση με τις εξελίξεις και στον ευρύτερο ιστορικό χώρο, μέσα στον οποίο αυτά τα στρώματα παραδοσιακά δρούσαν, τα αναγκάζει για λόγους εξω-οικονομικού

καταναγκασμού, να κλειστούν στο μέγιστο ποσοστό τους, για πρώτη φορά στην ιστορική τους πορεία, στα όρια ενός συγκεκριμένου τικου κρασχηματισμού και μιας συνακόλουθα προσδιορισμένης και γι' αυτό περιορισμένης εθνικής αγοράς. Μια που μετά το '22 για πρώτη επίσης φορά έρχονται να συμπιέσουν λίγο-πολύ τα όρια του νεοελληνικού κρατικού και κοινωνικού σχηματισμού και μάλιστα σε μια φάση ριζικών ιδεολογικών, κοινωνικών, πολιτικών, οικονομικών και πολιτιστικών ανακατατάξεων σε παγκόσμιο μα και εθνικό επίπεδο.

Με οικοδόμηση στο νέο κράτος, πόλεων ως κέντρων παροχής υπηρεσιών και όχι παραγωγικών εργασιών, με αποτέλεσμα τη δημιουργία μικροαστικών στρωμάτων — που με χώρα καταγωγής το χωριό και όραμα εξέλιξης τον μεταπράτη αστό της διασποράς και τις μεταπρατικές αεριτζήδικες εργασίες του — συνωθούνται, σ' αυτές, αποκτώντας σύντομα μια ποσοτική και στη συνέχεια ποιοτική κυριαρχία, που σφραγίζει και προσδιορίζει ένα ειδικό τύπο πολιτικής δράσης όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Με μεγάλα αριθμητικά, μα απομονωμένα μεταξύ τους, συντηρητικά από τη φύση τους, μικροϊδιοκτητικά στο όραμα ποικίλων εργασιών και καλλιέργειών, αγροτικά στρώματα, δεμένα λόγω τρόπου ή ελπίδας απόκτησης ιδιοκτησίας, αλλά και ταυτόχρονης υπερχρέωσης από το κράτος και τους πιστωτικούς του μηχανισμούς. Στρώματα, σχεδόν ανύπαρκτα πανελλαδικά μέχρι τη δεκαετία του '10, που η από τα πάνω και μέσω του κράτους δημιουργία όρων ύπαρξής τους και η από τα έξω όρων συνειδητοποίησής τους, εντείνει την ιδιότυπη και αρνητικής μορφής ταξική τους συνειδητότητα. Η οποία και γεννιέται ταυτόχρονα με την αντίστοιχη και επίσης αρνητική ταξική συνειδητότητα των Ελλήνων αστών, όταν και οι δύο τάξεις για πρώτη επίσης φορά μετά την καταστροφή του '22 καλούνται να δράσουν και να αναπτυχθούν μέσα στα πλαίσια μιας ενιαίας εθνικής αγοράς, που όπως προαναφέραμε αρχίζει να λειτουργεί την ίδια ακριβώς περίοδο. Μιας αγοράς στην οποία, την ίδια ώρα συρρέουν τεράστια ποσά κεφαλαίων κυρίως μέσω παραγωγικών κρατικών δανείων, καθώς και πάμφθηνα εργατικά χέρια, λόγω των πάνω από ενάμισυ εκατομμύριο προλεταριοποιημένων οικονομικά, αλλά μικροαστικών αντιλήψεων, προσφύγων. Ενώ την ίδια εποχή μια τεράστια αγροτική μεταρρύθμιση, με τους τρόπους και τους όρους που συντελείται, σπάει βίαια τις παραδοσιακές αγροτικές και κτηνοτροφικές δομές, επιβάλλοντας τον εκχρηματισμό της όλης αγροτοκτηνοτροφικής παραγωγής, σε συνθήκες ανάπτυξης και δυναμικής κυριαρχίας, μέσα και απ' αυτό το πλέγμα εξελίξεων και προϋποθέσεων για πρώτη φορά όπως προαναφέραμε του Κ.Τ.Π. στον κοινωνικό μας σχηματισμό.

Την όλη αυτή ιδιότητα έρχονται να περιπλέξουν ακόμη περισσότερο, την ίδια επίσης ώρα, μια σειρά κοινωνικές αντιθέσεις, κάθε άλλο παρά δευτερεύουσες για τη μεσοπολεμική μας κοινωνία. Αντι-

θέσεις θρησκευτικές, εθνικομειονοτικές, τοπικές και κυρίως αντιθέσεις γηγενών και προσφύγων, που διατρέχουν βίαια τον κοινωνικό σχηματισμό σ' όλες του τις εκφάνσεις πολυπλοκοποιώντας τις ήδη ιδιότυπες μορφές της πάλης των τάξεων<sup>11</sup>.

Κι' όλα τούτα σε μια κοινωνική πραγματικότητα στην οποία, δεν έλαβε χώρα ποτέ καμιά αστική επαναστατική πράξη, άρα και δεν έγινε κατορθωτό να υπάρξει ένα ριζοσπαστικό δημοκρατικό πολιτικό κίνημα αρχών, με συνέχεια και ακτινοβολία, αλλά μόνο τελικά ένας κυρίαρχος μικροαστισμός που αφενός εδραιώνει τη διάχυτη ρευστότητα των κοινωνικών δομών, αφετέρου εδραιώνεται ακόμη περισσότερο μέσα από τις μορφές που παίρνει η κυριαρχία του Κ.Τ.Π.

Μια κυριαρχία που δεν επεκτάθηκε πάντως στην Ελλάδα όσο και όπως στις κεντροδυτικές Ευρωπαϊκές κοινωνίες. Η απλή εμπορευματική παραγωγή και στη γεωργία και στο δευτερογενή τομέα, παραμένει άλλωστε μέχρι και τις μέρες μας ισχυρή, αποδεικνύοντας μια αφάνταστη αντοχή, γεγονός που έχει να κάνει άμεσα με τον κυρίαρχο τρόπο άρθρωσης και συνεχούς αναπαραγωγής και κυριαρχίας των μικροαστικών στρωμάτων που προαναφέραμε. Ενώ η συνάρθρωση Κ.Τ.Π. και απλής εμπορευματικής παραγωγής παρουσιάζει έντονη έλλειψη οργανικής συμπληρωματικότητας μεταξύ καπιταλιστικών και μη τομέων<sup>12</sup>, χωρίς το γεγονός αυτό πάντως να εμποδίζει την οικονομία για πρώτη φορά στον τόπο αυτό να γίνεται όχι μόνο «καθοριστική σε τελευταία ανάλυση» αλλά και κυρίαρχη<sup>13</sup>.

Η κυριαρχία αυτή προφανώς δεν αφορά μόνο το οικονομικό επίπεδο κοινωνικών σχέσεων, έχει συνέπειες σ' ολόκληρο τον κοινωνικό σχηματισμό, δηλαδή και στο πολιτικό και στο ιδεολογικό επίπεδο. Ιδιαίτερα όταν στον ελληνικό κοινωνικό σχηματισμό «το βασικό πρόβλημα της σχέσης κράτους-κοινωνίας οριοθετείται ήδη από την αρχή, από τον εντελώς ιδιαίτερο ιστορικό ρόλο του ελληνικού κράτους, σαν αποφασιστικού και αυτόνομου παράγοντα διαμόρφωσης των κοινωνικών και οικονομικών μεγεθών»<sup>14</sup>. Δηλαδή ενός κράτους που ποτέ δεν έπαιξε ρόλο απλού «νυκτοφύλακα» — άλλωστε και πουθενά του κόσμου δεν παίχτηκε ποτέ ένας τέτοιου είδους κρατικός ρόλος, μια που πάντα και με διαφορετικές βέβαια μορφές, το πολιτικό όπως και το ιδεολογικό στοιχείο, ήταν παρόντα στην οικονομία, παρά τους μύθους και τις αυταπάτες περί «φιλελεύθερου κράτους»<sup>15</sup> - Κράτους, το οποίο από το μεσοπόλεμο αποκτά και νέες επιπρόσθετες λειτουργίες. Η ιδιοτυπία αυτού του κρατισμού — που όλο τον πρώτο αιώνα ύπαρξής του, ήταν παράλληλα και ο τρόπος συγκρότησης των σχέσεων εκμετάλλευσης και το όργανο προάσπισης μιας γενικότερης αστικής οικονομικής τάξης, που δομούνταν με αργούς έστω ρυθμούς, αλλά έξω απ' αυτό — εντείνεται τώρα με την αύξηση και ισχυροποίηση των οικονομικών λειτουργιών του και με τη δημιουργία όρων δόμησης μιας αστικής τάξης μέσα στα όρια του. Μ' αυτή την έννοια ο μεσοπολεμικός κρατικός πα-

ρεμβατισμός σκοπεύει τόσο στη δημιουργία όσο και στη διαφύλαξη ταυτόχρονα των συμφερόντων της νέας αυτής αστικής τάξης. Ο νέος αυτός οικονομικός ρόλος του κράτους καθορίζεται λοιπόν και από τη συγκέντρωση του κεφαλαίου και από τις νέες σχέσεις που δημιουργεί και εντείνει αρχές της δεκαετίας του '30 η παγκόσμια οικονομική και κατά συνέπεια και πολιτική κρίση και οι ιδιαίτερες μορφές που αυτή προσλαμβάνει στον κοινωνικό μας σχηματισμό.

Μορφές και σχέσεις που έρχονται για πρώτη επίσης φορά να επιβεβαιώσουν ξεκάθαρα ότι «η κρατική (πολιτική) εξουσία είναι η επισημη έκφραση των ταξικών αντιθέσεων στην αστική κοινωνία»<sup>16</sup>.

Επακόλουθο μιας τέτοιου είδους εξέλιξης του κράτους, είναι ο αυξημένος ρόλος του πολιτικού και ιδεολογικού συνακόλουθα στοιχείου ως παραγόντων διατήρησης ή ανατροπής της συνοχής και της ενότητας του κοινωνικού σχηματισμού. Μετατρέποντας το κράτος — όπως θα 'λεγε και ο Γκράμσι — στην κατ' εξοχήν κοινωνική μηχανή, του όλου κοινωνικού μας γίνεσθαι. Στον κατ' εξοχήν τόπο όπου ανάγεται κάθε σφαίρα οικονομικής και κοινωνικής λειτουργίας άρα και διεξαγωγής της ταξικής πάλης. Και στον οποίο μπορούμε να επισημάνουμε μια σειρά συνεχείς μεταθέσεις, ανάμεσα στην ταξική πολιτική πρακτική και τα πολιτικά μορφώματα, που προσδιορίζουν τόσο τα όρια, όσο και τις διαστάσεις μιας ασφυκτικά συντηρητικής και αυταρχικής πολιτικής σκηνής — που αντιστοιχεί σε μια προ-καπιταλιστική — ορθότερα για μας από άποψη ορολογίας σε μια μη-καπιταλιστική - αγροτική και εμπορομεσιτική οικονομία και ενός αντίστοιχα ειδικού τύπου πολιτικής δράσης και συμμετοχής — όπως προαναφέραμε — κυρίαρχου μέχρι και σήμερα, παρά τις όποιες οικονομικές και κοινωνικές εξελίξεις και αποκρυσταλλώσεις που έχουν συντελεσθεί. Ενός τύπου πολιτικής δράσης που παίρνει τις πιο αντιφατικές φαινομενικά μορφές, μιας έντονης «υπερ-πολιτικοποίησης», στην ουσία όμως α-πολιτικοποίησης, με χρήση μεγάλων λέξεων εννοιών και επαναστατικής ρητορείας, χωρίς κανένα πρακτικό αντίκρουσμα, συνέχεια και συνέπεια. Αυτός ο ειδικός τύπος πολιτικής, μέσα σε μια πρόωρα και κοινωνικά ανεμπόδιστα θεσμικά ανεπτυγμένη αστική πολιτική σκηνή, επιτρέπει την αναγωγή της πολιτικής δράσης, σε μια διαδικασία ανάδειξης κάποιων προσωπικοτήτων, ξεκομμένων από το κοινωνικό γίνεσθαι με έντονο το πατερναλιστικό και φορμαλιστικό στοιχείο. Χωρίς κανένα βαθύτερο του λεκτικού, σεβασμό του πολιτικού συστήματος της αστικής κοινοβουλευτικής δημοκρατίας, καθώς και των θεσμών και ελευθεριών που καθιερώνει ή διακηρύσσει, ενώ παράλληλα δίνει τις δυνατότητες χωρίς κανένα πολιτικό κόστος, αλλαγής θέσεων από τις πιο ριζοσπαστικές δημοκρατικές, μέχρι την εξύμνηση των πιο σοβινιστικών δικτατορικών εκδοχών και στρατοκρατικών προτύπων<sup>17</sup>.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο, η πολιτική πάλη των κυρίαρχων μεριδων της αστικής τάξης, αφορά τελικά μόνο τη διαχείριση της τόσο

σημαντικής κρατικής μηχανής και διεξάγεται με όρους συντήρησης του status-quo, οι οποίοι δρουν ταυτόχρονα και ως μηχανισμοί αποπροσανατολισμού και «μετάθεσης» των ταξικών συνειδητοποιήσεων. Γεγονός που δημιουργεί την κυρίαρχη και στις μέρες μας εντύπωση, ότι η πολιτική ως πράξη εξαντλείται στην ικανοποίηση προσωπικών ή συντεχνιακών απαιτήσεων και ανταγωνισμών του πολιτικού προσωπικού. Διαμορφώνοντας στη σφαίρα του πολιτικού και ιδεολογικού γίνεσθαι, ένα ειδικό τύπο φαινομένων που συνδυάζονται, σχεδόν αποκλειστικά με την «πολιτική κοινωνία» και όχι την «κοινωνία των πολιτών»<sup>18</sup>.

Το γεγονός — όπως προσπαθήσαμε έστω και σχηματικά να αναλύσουμε — προφανώς και δεν οφείλεται σε κάποια φυλετική νεοελληνική ιδιαιτερότητα, αλλά έρχεται ως συνέπεια του όλου τρόπου συγκρότησης του κοινωνικού μας σχηματισμού.

Μέσα σ' αυτό λοιπόν το σύνθετο και αντιφατικό πλέγμα οικονομικο-κοινωνικών εξελίξεων και ιδεολογικο-πολιτικών αντιλήψεων με τη δυναμική κυριαρχία του Κ.Τ.Π. κάνουν την εμφάνισή τους, τόσο το οργανωμένο εργατικό κίνημα όσο και οι οργανικοί του διανοούμενοι. Οι πρώτοι και ίσως οι μόνοι, οργανικοί διανοούμενοι του ελληνικού γίνεσθαι, που δεν συνδέονται, ούτε και εξαρτώνται άμεσα από τον κρατικό κορβανά<sup>19</sup>.

Διανοούμενοι, οι οποίοι σε αντίθεση με τους Ευρωπαϊοκεντρικούς πρωτοπόρους της μαρξιστικής σκέψης των προηγούμενων δεκαετιών — με μοναδική ίσως εξαίρεση ένα τμήμα του έργου του Σκληρού και από τι μας ανέλυσε σ' αυτό το Συμπόσιο ο Θανάσης Καλαφάτης την οικονομική ανάλυση τους Κατσελιδη — προσπαθούν να θεμελιώσουν και να δέσουν τη μαρξιστική σκέψη με τη ζώσα κοινωνική πραγματικότητα, να τη χρησιμοποιήσουν ως εργαλείο κατανόησης της υπάρχουσας ιδιότυπης κατάστασης, σε μια διαδικασία παράλληλη με την οργάνωση των συνδικαλιστικών και πολιτικών εκφράσεων του εργατικού κινήματος. Εκφράσεων που ούτε στο συνδικαλιστικό, ούτε στο πολιτικό επίπεδο δεν ήταν ποτέ ενιαίες, παρά τη σαφή κυριαρχία ανάμεσά τους, του κομμουνιστικού ρεύματος, όχι όμως και στενά του κομμουνιστικού Κόμματος, το οποίο μόνο προς τα μέσα της δεκαετίας του '30 φαίνεται να κυριαρχεί στα άλλα ρεύματα και τάσεις του εργατικού κινήματος της πατρίδας μας<sup>20</sup>.

Οι περισσότεροι μάλιστα απ' τους διανοούμενους αυτούς, με σπουδαιότερο στον εκπαιδευτικό χώρο το Δημήτρη Γληνό<sup>21</sup> και για μας κάτω από ορισμένες προϋποθέσεις τον Αλέξανδρο Σβώλο, φτάνουν στο μαρξισμό μέσα από μια γερή και συστηματική ιδεαλιστική παιδεία συνειδητοποιώντας τις άλυτες αντιφάσεις που δημιουργούνται στην κοινωνία με την κυριαρχία του Κ.Τ.Π., καθώς και την αναντιστοιχία αστικών διακηρύξεων και αξιών από τη μια και πρακτικής εφαρμογής τους από την άλλη. Ιδεαλιστική παιδεία που τους επιτρέπει να κατανοούν την ουμανιστική και ρασιοναλιστική ουσία του

Μαρξικού έργου, πολύ καλύτερα από τις πριν και δυστυχώς και τις μετέπειτα μηχανιστικές αναγνώσεις του. Αναζητώντας όχι μόνο στην κυρίαρχη την εποχή τους τρίτο-διεθνιστική ανάγνωση του Μαρξισμού, αλλά και στο ίδιο το Μαρξικό έργο, απαντήσεις στην «πονηριά της πραγματικότητας» — όπως θα 'λεγε και ο Λένιν — για την υπέρβαση του κοινωνικού αδιεξόδου που έχει οδηγήσει η εφαρμογή των αστικών αξιών.

Παράλληλα μια σειρά άλλοι διανοούμενοι κυρίως από τον άμεσα κομματικό κομμουνιστικό χώρο — γεγονόςς ακόμη πιο σημαντικό στην ανάλυσή μας — οδηγούνται μέσα από έναν εφηβικό κατ' αρχάς εγκεφαλικό επαναστατισμό που τους ενέταξε ενεργά στο κίνημα — κυρίως για λόγους εξω-οικονομικούς — σε διεισδυτικότερες αναλύσεις της κοινωνίας και αναφέρομαι εδώ στους Γεωργιάδη, Κορδάτο, Μπεναρόγια, Σίδηρη και κυρίως στις αιρετικές μορφές του Σεραφείμ Μάξιμου και Νίκου Πουλιόπουλου<sup>22</sup>.

Ο γενικός χαρακτήρας αυτών των ουσιαστικά θεμελιωτών της νεοελληνικής μαρξιστικής σκέψης, ήταν να κάνουν ειδικές εφαρμογές του ιστορικού υλισμού στις διάφορες όψεις και τομείς της ελληνικής πραγματικότητας «Να παράγουν ειδικές τμηματικές αλήθειες» όπως θα 'λεγε και ο Ν. Πουλαντζάς. Να αντικρούσουν τις ιδεαλιστικού χαρακτήρα προσπάθειες των νεοεγκελιανών κυρίως, που προσπαθούν κι αυτοί την ίδια περίοδο να «παράγουν κάποιες αλήθειες» για την ιδεολογικά φοβισμένη αστική τάξη που βλέπει μπροστά της να γεννιέται το φάντασμα του ταξικού εχθρού «ενός εχθρού» όπως γράφει και η Άννα Φραγκουδάκη «νέου, εχθρού ιδεολογικά ισχυρού... εχθρού πολύ επικίνδυνου, όπως αποδεικνύει η απροσδόκητη, η απίστευτη σχεδόν, συντριβή του πανίσχυρου τσαρικού δεσποτισμού»<sup>23</sup>.

Τον επιστημονικό χαρακτήρα της προσπάθειας που συνειδητά καταβάλλουν οι οργανικοί διανοούμενοι της αριστεράς και η οποία καθόλου δεν αποκλείει βέβαια αντιεπιστημονικές ή δογματικές συλλήψεις σε μια σειρά θέματα δεν τον δημιουργούν για το «εκάστοτε», έχουν επίγνωση ότι προσπαθούν να ανοίξουν τους δρόμους για μια καινούργια εποχή, να χτίσουν ένα καινούργιο κόσμο. Βέβαια η ποιοτικά σημαντική αυτή προσπάθεια δεν αφορά το σύνολο των μαρξιστών διανοουμένων. Η ιδιότυπη μορφή κοινωνικής «ολοκλήρωσης» που συντελείται αυτή την περίοδο — παρά τις υπάρχουσες αντικειμενικές συνθήκες και υποκειμενικές δυνατότητες - διαθέσεις — με τη συνεχή ποσοτική και ποιοτική κυριαρχία στο νεοελληνικό σχηματισμό των κυρίως μη παραγωγικών συντηρητικών μικροαστικών στρωμάτων — που τμήμα τους αναπόσπαστο είναι ο βασικός κορμός της ελληνικής διανόησης — έχει επακόλουθα τις επιδράσεις της και στην αριστερή διανόηση. Έτσι οι κυρίαρχες ιδεολογικές κατασκευές ενός ακαδημαϊκού νεοεγκελιανισμού βρίσκουν το αντίστοιχο τους σ' ένα δογματικό οικονομίστικο μαρξισμό, παραμέ-

νοντας αμφότερες, ξενόφερτες, στείρες μιμήσεις, χωρίς δέσιμο με τη ζώσα πραγματικότητα. Οι προσωπικές εξαιρέσεις διανοουμένων, που κατορθώνουν να υπερβούν το χάσμα και τις μικροαστικές αντιφάσεις γένεσής του και τις οποίες συναντάμε κυρίως ανάμεσα στους οργανικούς διανοούμενους της αριστεράς, παραμένουν όλη τη μεσοπολεμική περίοδο περιθωριακές ως προς τις επιδράσεις τους στη συγκρότηση του κοινωνικού και πολιτικού λόγου του ιδεολογικού τους χώρου. Το γεγονός αυτό με τις δυσμενείς του επιπτώσεις είναι μία ακόμα απόδειξη της κυραρχίας σ' όλα τα επίπεδα του κοινωνικού σχηματισμού ενός διάχυτου μικροαστισμού, από τον οποίο δεν μπορούν να ξεφύγουν οι κοινωνικές και πολιτικές εκφράσεις και μορφές οργάνωσης όλου του φάσματος του πολιτικού ριπιδίου.

Και ακριβώς εδώ βρίσκεται κατά τη γνώμη μας η απάντηση όχι μόνο για την ανυπαρξία μαζικών κινημάτων κοινωνικής αμφισβήτησης, αλλά και την ύπαρξη ενός πλατιού αντίκτυπου συντηρητισμού, μιας υποτίμησης και άρνησης της πολιτικής συμμετοχής· μιας ιδεολογικής «υπερανάπτυξης» που καταλήγει σε ξέκομμα απ' τα πραγματικά κοινωνικο-πολιτικά προβλήματα, σε μια ιδεολογικά αλλοτριωμένη απ' αρχής δημιουργία· μιας ανιστόρητης ταύτισης αστισμού και εθνισμού· της αδυναμίας κατοχύρωσης της δημοκρατίας ως τρόπου ζωής και όχι ως ενός τυπικού απλά συστήματος πολιτικής διαχείρισης των κοινών, ανάμεσα σε τόσα άλλα· της αδυναμίας εμπέδωσης αυτόνομων ταξικών μορφών οργάνωσής των πολιτών-παραγωγών· της αδυναμίας άρθρωσης όρων για την υπέρβαση αυτού του ειδικού τύπου πολιτικής — που όπως είπαμε συνδέεται σχεδόν αποκλειστικά με την «πολιτική κοινωνία» και όχι με την «κοινωνία των πολιτών», που οδηγεί τελικά στην ταύτιση του κράτους με την κάθε φορά κυβέρνηση. Έτσι χωρίς ουσιαστικές αντιστάσεις οι αστικοί πολιτικοί κόσμοι που γέννησε ο Εθνικός Διχασμός — κόσμοι στους οποίους οι ολοκληρωτικές και αντικοινοβουλευτικές τάσεις είχαν από την αρχή κιάλα εμφανιστεί παρά τη χρήση δημοκρατικών συνθημάτων<sup>25</sup> — όχι μόνο επιβιώνουν χωρίς αμφισβήτηση συνθλίβοντας κάθε προσπάθεια ξεπεράσματός τους, αλλά και μπλέκουν στα γρανάζια τους το σύνολο της κοινωνίας μας. Το γεγονός είναι αποφασιστικής σημασίας. Το νέο κράτος που γεννιέται μετά το '22 οικοδομείται τελικά με αυτά τα μικροαστικά χαρακτηριστικά και το οικοδόμημα — παρόλα όσα μεσολάβησαν, παρά τις κοινωνικές ανακατατάξεις και αποκρυσταλλώσεις που από τη δεκαετία του '60 και εδώ συντελούνται, στο νεοελληνικό κοινωνικό σχηματισμό — αντέχει μέχρι και σήμερα.

Κόντρα σ' αυτό το αυταρχικό και συντηρητικό πλαίσιο, ορθώνονται οι οργανικοί διανοούμενοι της αριστεράς, όχι ως συντηρητές της αναπαραγωγής του, αλλά ως φορείς της ανατροπής του. Μια που γι' αυτούς:





τηγορίες οργανικών διανοουμένων της αριστεράς, ενταγμένων η ανένταχτων αδιάφορο, το ΚΚΕ δεν ήταν ποτέ μεταφυσικά θεμελιωμένο στη συνείδησή τους — όπως στους μαρξιστές διανοούμενους της δεύτερης μα και σε μεγάλο μέρος των διανοουμένων της τρίτης, της σημερινής γενιάς — μια που στο χώρο της θεωρίας και της πνευματικής δημιουργίας φιλοδοξούσαν αυτοί να είναι το κόμμα. Η καθοδήγηση από την άλλη του ΚΚΕ κάτω από την επιρροή της αυταρχικής ελληνικής πολιτικής σκηνής και του κυρίαρχου τύπου πολιτικής πράξης που προαναφέραμε και από την άλλη του σοβιετικού μοντέλου αναφοράς, όπως κωδικοποιήθηκε στο εσωτερικό του κόμματος μετά την ανοικτή επέμβαση της Κομμουνιστικής Διεθνούς το '31<sup>30</sup>, στη χειρότερη δηλαδή εκδοχή του, τη σταλινική — δεν ενδιαφερόταν ούτε κατανοούσε δυνατότητες και ανάγκες χάραξης — όπως συνέβαινε βέβαια λίγο ή πολύ και με τα άλλα ΚΚ εκείνη την περίοδο<sup>31</sup> — ενός αυτόνομου ελληνικού επαναστατικού δρόμου. Δρούσε ως παράρτημα της τρίτης Διεθνούς και των μηχανιστικών μεταφορών των αναλύσεων του παγκόσμιου κομμουνιστικού κέντρου εις τα καθ' ημάς.

Μέσα σ' αυτό το πλαίσιο αναφοράς και δράσης στάθηκε το ΚΚΕ ανίκανο να καταλάβει την ουσία της διάσπασης του Εκπαιδευτικού Ομίλου το 1927<sup>32</sup>. Διάσπασης που αποτέλεσε και την πράξη, αν θέλετε, πολιτογράφησης των μαρξιστών οργανικών διανοουμένων στην Ελλάδα. Γι' αυτό και τόσο άκριτα επενέβη προκαλώντας και νέα διάσπαση του Ομίλου στα 1929, που σήμανε άλλωστε και το τέλος του ιστορικού αυτού σωματείου<sup>33</sup>.

Παρόλα αυτά ή και χάρη σ' όλα αυτά, το κύρος αυτών των πρώτων οργανικών διανοουμένων του Μαρξισμού συνεχώς μεγάλωνε φτάνοντας ουσιαστικά στα χρόνια μετά το '30 να επιστρατεύσει στην υπόθεση της κοινωνικής επανάστασης το μέγιστο σχεδόν των νέων πνευματικών δυνάμεων του τόπου.

Η πορεία βέβαια ανάπτυξης των Μαρξιστικών ιδεών διακόπτεται βίαια το '35 από τη δικτατορική εκτροπή που επιχειρεί ο Βενιζέλος ανεπιτυχώς, και ο Κονδύλης επιτυχώς, επαναφέροντας τον Γλιξμπουργκ στο βασιλικό θρόνο· ο οποίος και οδηγεί με τη ανοχή και των δύο αστικών πολιτικών κόσμων του μεσοπολέμου την χώρα μετά ένα ολιγόμηνο δημοκρατικό διάλειμμα σε νέα βαθύτερη και μονιμότερη δικτατορική εκτροπή, μέσα από ένα «κράτος εκτάκτου ανάγκης»<sup>34</sup>, το γνωστό ως καθεστώς της 4ης Αυγούστου που εγκαθιδρύει. Όπως ανακόπηκε άλλωστε και η πορεία και κάθε άλλης ευρύτερης προοδευτικής σκέψης.

Επειδή όμως οι κοινωνικές και ιδεολογικές διεργασίες δεν ανακόπτονται τελικά ποτέ, από τη βία και τους μύθους περί πανίσχυρου κράτους που την ακολουθούν με τη διάλυση του αστικού πολιτικού συστήματος στα χρόνια της τριπλής κατοχής, στοιχεία των οργανικών διανοουμένων της αριστεράς όχι μόνο ξαναβγαίνουν στην επι-



τις βασικές σχέσεις που ισχύουν στους κοινωνικούς σχηματισμούς και κυριαρχούνται απ' αυτό τον τρόπο παραγωγής. Για την προσέγγιση λοιπόν ενός τρόπου παραγωγής μέσα στο χρόνο και το χώρο ενός κοινωνικού συνόλου, χρειαζόμαστε προηγούμενα την κατανόηση της έννοιας του κοινωνικού σχηματισμού, δηλαδή των συγκεκριμένων μορφών που οι διαφορετικοί τρόποι παραγωγής ανάμεσα στους οποίους ένας είναι ο κυρίαρχος, είναι διαρθρωμένοι σε κοινωνική ολότητα. Γι' αυτό άλλωστε δεν υπάρχει εν γένει ιστορία του Κ.Τ.Π. αλλά μόνο ένας ιστορικά προσδιορισμένος «κοινωνικός σχηματισμός αντικείμενο πραγματικό... (και) πάντοτε πρωτότυπο, γιατί είναι μοναδικό και παρουσιάζει όπως έδειξε ο Λένιν στην Ανάπτυξη του Καπιταλισμού στη Ρωσία ένα ιδιόμορφο συνδυασμό, μια ειδική αλληλοεπικάλυψη πολλών «καθαρών» τρόπων παραγωγής» βλ. Πουλιαντζάς Ν: Πολιτική εξουσία... ο.π. τομ. α' σελ. 16-17.

4. Για μια αναλυτική αναφορά και τεκμηρίωση της άποψής μας, όπως και όσων ακολουθούν ως ανάλυση της νεοελληνικής πραγματικότητας βλ. Ρήγος Α: Η Β' Ελληνική Δημοκρατία (1924-1935) Κοινωνικές διαστάσεις της πολιτικής σκηνής. Προλ. Ν. Σβορώνος «Θεμέλιο» Αθήνα 1988 βλ. επίσης ιδιαίτερα για την κυριαρχία του ΚΤΠ μετά το 22 και τις ιδιότυπες μορφές άρθρωσης που παρουσιάζει: Πουλιόπουλος Π: Δημοκρατική ή Σοσιαλιστική Επανάσταση στην Ελλάδα, Αθήνα 1972 (α' εκδ. 1934) σελ. 38 επ. Πρόκειται για τη μόνη μελέτη της περιόδου που η μαρξιστική μεθοδολογικά σκοπιά, προσέγγισε, ανέλυσε και κατανόησε τις μεταλλαγές που συντελούνταν γοργά μετά το 22.

5. Όπως γράφει και ο Λουκάς Αξελός στην Εισαγωγή του στο Σκληρός Γ.: Έργα «Επικαιρότητα» Αθήνα 1976 σελ. 39.

6. Γκράμσι Α: Οι διανοούμενοι Εισαγ. Λ. Γρικούπι. «Στοχαστής» Αθήνα 1972 σελ. 53 επ. ευρύτερα για το ρόλο και τη σημασία των διανοουμένων στην νεοελληνική πραγματικότητα βλ. εκτός των άλλων Βλάχου Γ: Πολιτική τομ. Γ' Αθήνα 1981 σελ. 406 επ. επίσης διεισδυτική ανάλυση της ταξικής φύσης της διανοήσης αν και καταλήγει κατά τη γνώμη μας σε σχηματικές αναφορές της νεοελληνικής ιστορίας στο συλλογικό έργο Κοτζιάς Ν (γεν. επ.). Η διανοήση στην Ελλάδα. Ταξική θέση και ιδεολογία «Σύγχρονη Εποχή» Αθήνα 1979.

7. Λένιν Ι Β: Ιμπεριαλισμός. Ανώτατο στάδιο του Καπιταλισμού «Θεμέλιο» Αθήνα 1981 σελ. 109, του ίδιου: Η μεγάλη πρωτοβουλία σε Διαλεκτά Έργα «εκδ. ΚΕ του ΚΚΕ» τομ. Β' ΙΙ σελ. 208 χ.χρ. εκδ. και τόπο. Επίσης εκτός άλλων για μια διεξοδική κοινωνιολογική μελέτη των κοινωνικών τάξεων στη μαρξιστική σκέψη LEFEVRE H: Η κοινωνιολογία του Μαρξ "GUTENBERG" Αθήνα 1982 ιδιαίτερα σελ. 91 επ. και BOT-TOMORE T.B. -RUBEL M: Ο Καρλ Μάρξ σε θέματα κοινωνιολογίας και κοινωνικής φιλοσοφίας «Παπαζήσης» Αθήνα αχρ. σελ. 165 επ., όπου σταχυολογούνται και τα ανάλογα κείμενα του ιδρυτή του ιστορικού υλισμού.

8. Πουλιαντζάς Ν: Πολιτική Εξουσίας ...οπ τομ. α' σελ. 92 επ του ίδιου. Οι κοινωνικές τάξεις στο σύγχρονο καπιταλισμό «Θεμέλιο» Αθήνα 1981 σελ. 16 επ και Ρήγος Α: Η Β' Ελληνική Δημοκρατία... ο.π. σελ. 121 επ.

9. Για την έννοια της «Πολιτικής Σκηνής» βλ. Πουλιαντζάς Ν: Πολιτική εξουσία... οπ τομ. Β' σελ. 100.

10. Για την κατανόηση της μικροαστικής φύσης του κινήματος του 1909 βλ. Δερτιλής Γ: Κοινωνικός Μετασχηματισμός και στρατιωτική επέμβαση 1880-1909 «Εξάντας» Αθήνα 1979 σελ. 172 επ. Φίλιας Β: Δοκίμια κοινωνιολογίας «Μπουκουμάνης» Αθήνα 1974 σελ. 66 επ και ιδιαίτερα 76-77 και Ρήγος Α.: Η Β' Ελληνική... επ. σελ. 169 επ.

11. Για τη σημασία και τις επιπτώσεις αυτών των κοινωνικών αντιθέσεων βλ. Ρήγος Α: ο.π. σελ. 196-261.



μικροαστικού ατομισμού, την ένταξή τους, στις αυξανόμενες αυταρχικές τάσεις της περιόδου βλ. Ελεφάντης Α. Η Επαγγελία... ο.π. σελ. 328 επ., Φραγκουδάκη Α.ο.π. σελ. 86 επ. Για μια προσπάθεια κοινωνιολογικής εξήγησης του φαινομένου και Ρήγος Α.Η Β' Ελληνική... ο.π. σελ. 172 επ.

24. Για διεξοδικότερη ανάλυση της κυρίαρχης συντηρητικής ιδεολογίας από φιλελεύθερη σκοπιά Ρούφος Ρ. Η νεοελληνική συντηρητική ιδεολογία στο: Οι μεταμορφώσεις του Αλλάρχου. «Ίκαρος» Αθήνα 1971 σελ. 15-44.

25. Διεξοδική παρατήρηση του Μάξιμου Σ. Κοινοβούλιο ...ο.π. σελ. 45 επ. καθώς και Σωμερίτη Σ. Η Μεγάλη καμπή. Μαρτυρίες 1924-1974 «Ολκός» Αθήνα 1974 μέτρος πρώτο σελ. 60.

26. Πανσέλιος Α. Τότε που ζούσαμε, Αθήνα 1974 σελ. 157.

27. Αυτό το μανιφέστο των αστών του μεσοπολέμου, το οποίο πρωτοδημοσιεύτηκε το φθινόπωρο του 1929 με ένα πολυσήμαντο και «αποκαλυπτικό ως προς το κενό που δημιούργησε η απώλεια του εθνικού ιδανικού, ψευδώνυμο» Ορέστης Διγενής όπως εύστοχα παρατηρεί η Φραγκουδάκη Α. Εκπαιδευτική... ο.π. σελ. 115 σημ. 9.

28. Θεοτοκάς Γ. Πνευματική Πορεία Αθήνα 1961.

29. Μάξιμος Σ. άρθρο σε ΚΟΜΕΠ Μάιος 1924.

30. Αναλυτικά για την επέμβαση αυτή και τις συνέπειες της, Ελεφάντης Α. Η Επαγγελία... ο.π. σελ. 112 επ.

31. Για τη μεσοπολεμική περίοδο των Κ.Κ. του Ευρωπαϊκού χώρου εκτός άλλων και το δίτομο έργο του Κλαουντίν Φ. Η κρίση του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος. Από την Κομιντέρν στην Κομινφόρμ. «Γράμματα» Αθήνα 1981.

32. Λεπτομέρειες για τη διάσπαση του Ε.Ο. στα 1927 με επίκεντρο τη διαφωνία μεταξύ φιλελευθέρων — που μειοψήφισαν και αποχώρησαν με επικεφαλής τον Α. Δελμούζο — και αφετέρου σοσιαλιστών — κομμουνιστών διανουμένων — που με επικεφαλής τον Δ. Γληνό πλειοψήφισαν και διατήρησαν τον Όμιλο, βλ. στο μηνιαίο περιοδικό του Ε.Ο. «Αναγέννηση» Τομ. Α 1926-1927 Αθήνα 1928 σελ. 566 επ. Επίσης σε Δημαρά Α. (επιμ.). Η Μεταρρύθμιση που δεν έγινε. Τομ. 2ο 1895-1965. «Ερμής» Αθήνα 1974 σελ. με, προλόγου και 151 επ. Φραγκουδάκη Α. Εκπαιδευτική...ο.π. σελ. 76 επ. Σωμερίτη Ε. Η Μεγάλη Καμπή ...ο.π. τομ. α. σελ. 185 και όλο το δεύτερο τόμο όπου και λεπτομέρειες, πληροφορίες, τάσεις, και ντοκουμέντα από τη διάσπαση.

33. Για την άγνωστη αυτή στους πολλούς δεύτερη και οριστική διάσπαση του Ε.Ο. στα 1929 μετά από τη σύγκρουση σοσιαλιστών-κομμουνιστών βλ. κυρίως Σωμερίτη Σ. ο.π. τομ. β'. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον ανάμεσα στα ντοκουμέντα και των δύο διασπάσεων έχουν η εισήγηση του εκπροσώπου της κομματικής ομάδας του ΚΚΕ στον Όμιλο Βλιζιώτη, σε αντιδιαστολή με τις εισηγήσεις των Γληνού και Σβώλου βλ., Σωμερίτη Σ. ο.π. τομ. β. σελ. 106 επ.

34. Για την έννοια του «Καπιταλιστικού κράτους εκτάκτου ανάγκης» Πουланτζάς Ν. Φασισμός και Δικτατορία. Η Κ.Δ. αντιμέτωπη στο Φασισμό. «Ολκός» Αθήνα 1975 σελ. 429 επ. για τους πολιτικούς λόγους που οδήγησαν στη δικτατορική εκτροπή βλ. Ρήγος Α. Η Β Ελληνική ...ο.π. σελ. 309 επ.

35. Για την έννοια της «ηγεμονίας». Πουланτζάς Ν. Πολιτική εξουσία... ο.π. τόμ. β' σελ. 86., Γκρούπι Λ. Η έννοια της ηγεμονίας στον Γκάμσι. Αθήνα 1977 σελ. 84 Γκλύσμαν Μπ. Κρ. Ο Γκράμσι και το κράτος. Για μια υλιστική θεωρία της φιλοσοφίας. «Θεμέλιο», Αθήνα 1984, σελ. 61 επ.